

SUULISEST JA KIRJALIKUST TÕLKEST LÕPPTEKSTI JA TÕLKEPROTSESSI PÕHJAL

Marju Taukar, Reeli Pärn, Anna Kaplina,
Marianne Ots, Gristel Pihlakas

Ülevaade. Eestis ei ole suulist ja kirjalikku tõlget seni koos uuritud, kuid nende tõlkevaldkondade üheskoos uurimine võimaldab saada teadmisi mõlema kohta. Viisime läbi empiirilise uuringu tõlkide ja tõlkijatega, kes tõlkisid kõik sama lähteteksti, ning salvestasime nende tõlkimisprotsessi. Tõlkijate tööprotsessi vaatlemiseks kasutasime ekraanipildi salvestamist. See võimaldas juurdepääsu tõlkijate otsesetele töömeetoditele, veebiotsingutele ja eneseperandustele. Suulist tõlget uurisime audiosalvestiste abil. Lisaks analüüsisime ka valmistõlkeid. Artiklis käsitleme tõlkeid ja tõlkimisprotsessi üldiselt, vaatleme asesõnade ja võõrsõnade kasutamist ning eneseperandusi tõlkimisprotsessi ajal ja selle järel. Keskseks teemaks on suuliste ja kirjalike tõlkijate erinev lähenemine tõlkimisele, lahendused keerukates kohtades ning tõlkimisprotsess. Selline vaatenurk avab tõlkimise uurimisel uusi võimalusi ning avardab arusaama tõlkimise olemusest.

Võtmesõnad: tõlkimine, tarbetekstide tõlge, sünkroontõlge, kirjalik tõlge, tõlkimisprotsess, asesõnad, kultuurilised elemendid, eneseperandused, eesti keel

1. Sissejuhatus

Tänapäeval on suuline ja kirjalik tõlge enamikus Euroopa riikides kaks eraldiseisvat eriala. See on ka arusaadav, sest tõlgi ja tõlkija töö iseloom on väga erinev. Sellegipoolest on ilmselge, et suuline ja kirjalik tõlge on omavahel väga tihedalt seotud ja alluvad üldiselt samadele seaduspärasustele. Sellest tulenevalt on ka raskused, mida tõlgid ja tõlkijad peavad ületama, sarnased. Raskuste ületamise võimalused ja viisid on erinevad. Ent kirjaliku ja suulise tõlke ühine uurimine ning võrdlemine on kasulik mõlemale distsipliinile, nii teoreetilises kui näiteks ka didaktilises plaanis.

Sünkroontõlget hakati tõsisemalt uurima 1960-ndate lõpu poole. Uurimisel oli fookus pikka aega tõlkeprotsessil ja seda on vaadeldud pigem psühholingvistilisest ja neurofüsioloogilisest vaatenurgast; viimastel aastakümnetel on pidepunkte otsitud ka näiteks pragmaatikast ja tekstilingvistikast (Gile 2004). Esimesed teaduslikud uurimused tegid suulise tõlke vallas kognitiivpsühholoogid ja psühholingvistid (Gile 2015). Algselt psühholoogide huvi tõttu ning hiljem valdkonna enda eestvedajate pöördumise tõttu kognitiivpsühholoogia poole on suulise tõlke uurimine olnud olemuslikult interdistsiplinaarne ning kasutanud juba algusest peale psühholoogia meetodeid (Pöchhacker 2011).

Kirjaliku tõlke uurimisel on suund olnud pigem vastupidine: tekstikesksest protsessikeskseks. Kui algul kasutati tõlkimisprotsessi uurimisel peamiselt valjusti mõtlemist ja intervjuud, mis sekkusid tõlkija töösse ega võimaldanud otsest tõlkimisprotsessi jälgimist, siis viimastel aastakümnetel kasutusse võetud uurimismeetodid (klaviatuuritegevuse salvestamine; silmajälgimine; pulsisageduse, vererõhu, naha galvaanilise reaktsiooni ja ajuaktiivsuse mõõtmine) võimaldavad ka kirjaliku tõlkija tõlkimisprotsessile lähemale jõuda.

Korpusepõhine uurimisviis on soositud nii kirjaliku kui suulise tõlke puhul. 1993. aastal soovitas Mona Baker katsetada tõlkimise uurimist tekstikorpuste põhjal ning viis aastat hiljem ärgitas Miriam Shlesinger seda tegema ka suulise tõlke uurimises (Bernardini jt 2016). Suulise tõlke korpus võiks Shlesingeri sõnul koosneda tõlkest, lähtekõnest ja ka viimase põhjal tehtud kirjalikust tõlkest (ingl *comparable intermodal corpus*) (Bernardini jt 2016).

Siin artiklis käsitleme suulist ja kirjalikku tõlkimist kirja pandud tekstide ja tõlkimisprotsessi salvestiste põhjal. Kasutame nii korpusepõhist lähenemist kui ka tõlkimisprotsessi paradigmat.

Eestis on suulist tõlget ning nii suulise kui ka kirjaliku tõlke protsessi väga vähe uuritud. Ühiselt üldse mitte. Näiteks Margus Puusepp ei too oma suulise tõlke õpikus eraldi välja ühtki Eestis läbi viidud teadustööd ning nendib samas, et neil kahel tõlkevaldkonnal on teaduse tasandil vähe kontakte olnud (Puusepp 2013). Tartu Ülikoolis on mõned suulise tõlke alased tööd kaitstud, kuid tõlkimisprotsessi, ega teadaolevalt ka tõlkide tegelikke valikuid, pole neis siiski käsitletud. Seetõttu soovisime uurimusega saada ja edasi anda üsnagi üldise ning mitmeid tõlkimise tahke puudutava ülevaate, eesmärgiga inspireerida eeskätt tõlketudengeid ning ka teisi keele või kultuuri uurijaid sellesse (ühisesse) teemavaldkonda lähemalt süvenema.

2. Uurimuse ülesehitus ja meetodid

Uurimisprojekt hõlmas suulist ja kirjalikku tõlget ning selle mahu määras suuremalt jaolt Tallinna Ülikoolis toimunud interdistsiplinaarne kursus ELU. Meie eesmärk oli koguda suulist ja kirjalikku tõlkematerjali ning teha esmaseid analüüse. Töö käigus selgus, et meie uurimuse tingimustes ei olnud suulised ja kirjalikud tõlked lähte- ja sihtteksti kontekstis kõigis oodatud aspektides võrreldavad. Eeskätt puudutas see sõnavaralisi võrdlusi, mille põhjuseks oli suulise tõlke eripära lähtetekstist kaugeneda, teksti kokku võtta ja teksti-/mõtteühikuid välja jätta. Lõpuks vaatlesime üldist tõlkeprotsessi, kultuuriliste nähtuste edasiandmist, võõrsõnade kasutamist, asesõnade sagedusi. Esialgsed tulemused andsid suuna edaspidisteks uurimusteks.

2.1. Osalejad

Läbiviidud pilootuurimuses osales 4 kirjalikku tõlkijat (tähistatud K tähega) ja 5 suulist tõlki (tähistatud S tähega). Kõik osalejad täitsid lühikese küsimustiku varasema hariduse ja tõlkekogemuse, Inglise kultuuri puudutavate teadmiste ning tõlgitud teksti raskuse kohta.

Kõigil tõlkidel oli mõne-aastane tõlkimiskogemus, suuremalt jaolt ülikooliga seotult. Tõlkijate tõlkimiskogemus oli alla ühe aasta kuni neli aastat. Tõlkidel oli keskmiselt 2 aastat praktikat ülikoolis ning 2–5 praktikat väljaspool kooli, ühel tõlgil oli pikem, kuid mitte pidev tõlkekogemus (vt tabel 1 allpool). Osalejate vanus ulatus 24-st 43-ni.

2.2. Ülesanne ja uurimismaterjal

Tõlkeülesande lähtekeel oli inglise keel ning tekst sisaldas rohkelt kultuurilisi viiteid. Inglise keelt olid kõik osalejad õppinud vähemalt kümme aastat, kuid enamasti kauemgi. Ükski osalejatest ei olnud pikalt Inglismaal viibinud ja kedagi ei saa taustaküsimustikus antud vastuste põhjal pidada ka anglofiiliks.

Uurimuses osalemine oli vabatahtlik ja tasustamata. Tõlkide tõlkeülesanne toimus koolitunni raames, kirjalike tõlkijate jaoks tähendas see lisatööd.

Tekst oli koostatud kõnena jüripäeva ürituse puhuks ning osutus valituks, kuna oli parasjagu suulise tõlke õppegraafikus tulekul. Mingeid nõudeid kõnele ette ei antud. Kõne koostas ja esitas inglise keelt emakeelena kõnelev inimene. Suulised tõlgid teadsid täpsemalt ka kõne konteksti, milleks oli inglaste jüripäeva tähistamise üritus.

Inglisekeelne kõne ja selle sünkroontõlge salvestati suulise tõlke tunnis. Kõneleja rääkis ning samaaegselt tõlkisid viis tõlki teksti eesti keelde. Seejärel litereeriti nii ingliskeelne kõne kui ka eestikeelsed tõlked.

13-minutilise kõne andis 2116-sõnalise lähteteksti. Tõlkijate jaoks pidime valima sellest osa, sest nii pikka teksti tõlkimiseks poleks me ilmselt osalejaid leidnud. Valiku aluseks oli eeskätt kultuuriliste elementide rohkus tekstis. Tõlkimiseks valitud lähteteksti osas oli 649 sõna ja kõik tõlkijaid said kaasa ka terve lähteteksti. Tõlkijatele antud ülesandepüstituses oli öeldud, et tegemist on kõnega, mille tõlge antakse koosviibimisel neile, kes inglise keelt ei oska ja kõnest seega aru ei saa.

Kirjalike tõlkijate tõlkimisprotsess salvestati sõltuvalt tõlkija arvuti operatsioonisüsteemist kas FlashBack või Quicktime ekraanisalvestusprogrammi abil. Tulemuseks oli tõlkimisprotsessi videofail ning lõpptekst.

Kokkuvõttes moodustasid uurimismaterjali seega 1) tõlgitud tekstid (4 kirjalikku, 5 suulist), 2) videosalvestised ning 3) lähtetekst.

Saadud 10 kirjalikku teksti salvestati lihttekstina, nii et neid saaks soovi korral töödelda, nt lemmatiseerida (Raudvere, Uiboed 2017) ja kasutada korpusanalüüsiprogrammis AntConc (Anthony 2014). Tekste ei märgendatud mingil viisil. Analüüsiks kasutati kvalitatiivset võrdlust ning korpuseanalüüsi võimalusi. Videosid analüüsiti vaatluse teel.

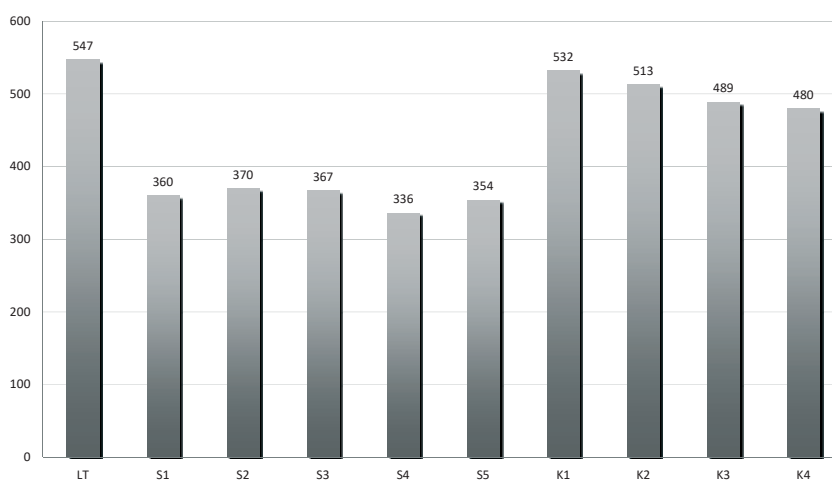
3. Ajakulu ja sõnasagedused

Tõlkidel kulus tõlkimiseks just nii palju aega kui kõneleja võimaldas. Tempo oli keskmiselt kiire¹, kuid tõlkide sõnul tekkisid raskused eeskätt kultuuriviidete tõttu. Suulise tõlke puhul peab tõlk otsuse vastu võtma mõne sekundiga ning kui kultuurilised nüansid tekitavad peab palju seoseid, siis on ajapiirides püsimine keeruline. Kirjalikel tõlkijatel oli siinses uurimuses ajaliseks limiidiks 2 tundi.

Tabel 1. Ajakulu ning töökogemus

| Tõlk/ tõlkija | Tõlkepraktika/ tõlkekogemus | Tööks kulunud aeg minutites | Sõnu minutis | Teksti raskus tõlkija sõnul 1–5 (väga raske – täiesti lihtne) |
|------------------|--------------------------------|--------------------------------|-----------------|--|
| S1 | 3–5 korda | 5 | 72 | 2 |
| S2 | 3–5 korda | 5 | 74 | 2 |
| S3 | üle 5 korra | 5 | 73 | 2 |
| S4 | 2 korda | 5 | 67 | 2 |
| S5 | 2 korda | 5 | 71 | 1 |
| K1 | < 1 aasta | 65 | 8 | 4 |
| K2 | < 1 aasta | 48 | 11 | 2 |
| K3 | 4–5 aastat | 116 | 4 | 4 |
| K4 | 1–2 aastat | 50 | 10 | 4 |

Oodatult olid suulise tõlke tekstid lühemad: sõnade arv jäi 336 ja 370 vahele, kirjaliku teksti sõnade arv 480 ja 532 vahele. Lähtetekstis oli sõnu 649. Kuna meid huvitas, kui palju lähtetekstist edasi antakse, siis eemaldasime võrdluseks lähtetekstist artiklid ja eessõnad ning saime sõnade arvuks 547. Diagrammil on lähtetekst esindatud normaliseeritud sõnade arvuga (vt joonis 1). Lähtetekst sisaldas ka pärast artiklite ja eessõnade eemaldamist kõige rohkem sõnu ning selles esines kõige rohkem kordusi.

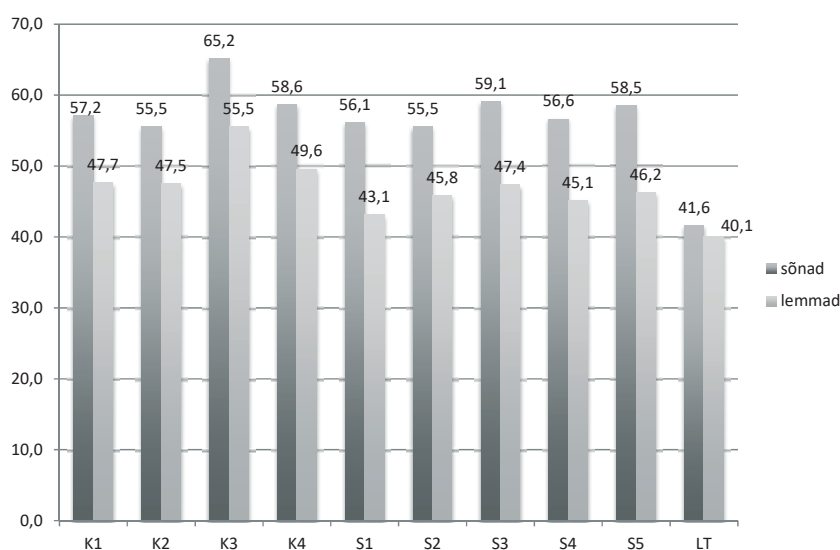


Joonis 1. Sõnade arv tekstides

¹ Võrdluseks võib tuua nt Paweł Korpali (2016) uurimuse, kus kasutati tõlkide stressi uurimisel kiiret ja aeglast ingliskeelset lähtekõnet. Kiire tempo oli 144 sõna minutis, aeglane 107 sõna minutis.

Sagedasemate sõnade loendite ülemine ots sarnanes üldjoontes nii koondkorpuse kui ka suulise kõne korpusega, siiski *see* on koondkorpuses alles 9. kohal. Erinevusena tuleb märkida, et kõigi tõlkijate loendite esimene sõna oli *see* ning tõlkidel oli esikohal *on*. Samuti puudub tõlkide-tõlkijate tekstides peamiselt esiviisikus, ühel juhul esikümnes esinenud *ja*. Lemmade loendi tulemused jäid põhimõtteliselt samaks.

Keelelisest variatiivsusest annab aimu sõnade ja sõnavormide suhe (joonis 2), mille jaoks korpuses esinenud erinevate sõnade arv jagatakse korpuses esinevate sõnade koguarvuga. Mida suurem number, seda rikkalikum sõnavara. Siin on näha, et lähtetekstis on kordusi kõige rohkem. Tõlkijate ja tõlkide keeleline variatiivsus oluliselt ei erine.



Joonis 2. Variatiivsuse indeks. Sõnavormide ja lemmade variatiivsus

Vaid üks kord esinenud sõnade osakaal on tekstide lõikes üsna sarnane. Tõlkijatel jaotub üks kord esinenud sõnade osakaal ühtlasemalt (86,6%; 86,5%; 87,5%; 85%), tõlkide tulemused jagunevad kaheks (84,8%; 87,6%; 87,4%; 84,1%; 84,1%). Leksikaalne variatiivsus on suurim tõlkija K3 tekstis ning tõlkimisprotsessi salvestisest on näha, et tema pühendas teksti loomisele ja viimistlemisele kõige rohkem tähelepanu. Mõlemas osalejate grupis oli kõige vähem korduvaid sõnu kõige suurema kogemusega tõlkijatel. Erinevus teistest osalejatest ei ole küll ülekaalukas, kuid siinse uurimuse kontekstis annab siiski mõtteainet.

Suulise tõlke lihtsustumist on uurinud näiteks Bernardini jt (2016) ning leidnud, et suulised tõlked olid võrreldes kirjalikega oluliselt lihtsamad, neis esines vähem sisusõnu ning laused olid keskmiselt lühemad. Ka varasemates käsitlustes, kus on vaadatud vaid sõna-sõne suhet ehk keelelist variatiivsust, leidsid Bernardini jt (2016) olevat suulised tõlked kirjalikest lihtsamad, lähtekõnest aga mitte. Kõik senised kirjalikku ja suulist tõlget käsitlevad uurimused on olnud üsna väikese-mahulised ning seepärast ei ole nende vastanduvad tulemused midagi iseäralikku.

3.1. Kultuurilised elemendid

Tõlgetest ja taustaküsimustikest selgus, et nii suuliste kui ka kirjalike tõlkijate jaoks olid peamiseks komistuskiviks kultuurinähtused. Lähtetekstis esines rohkelt viiteid Briti kultuurile, selles oli tsitaate Shakespeare'ilt, John Majorilt, viiteid telesarjadele ja muidki Inglismaad defineerivaid nähtusi. Inglismaale omase kirjeldamine osutus keeruliseks nii tõlkidele kui ka tõlkijatele. Seda võis kuulda tõlkide kõhklemisest ning hakitud lausetest, samuti näha nii tõlkijate rohketest pausidest ja parandustest, sõnastiku- ja Google'i otsingutest ning lõpuks ka paiguti sõnatasandile jäänud tõlgetest.

Sellistes keerukates kohtades tõlgid üldistasid kõneleja mõttekäike, kuid kirjaliku tekstiga töötanud tõlkijad sellist võimalust enamasti ei kasutanud. Tõlkidel ei jäänudki mõnes kohas muud üle, kui jätta terveid fraase välja ja rõhuda rohkem emotsioonile, samas kui tõlkijad püüdsid leida vasteid meie kultuuris tundmatutele sõnadele, nagu näiteks “pool filler” järgmises näites, mis annab üsna hästi edasi tõlkijate ja tõlkide erinevat lähenemist:

(1)

LT: A peaceful, calm country place. A place with long shadows on county cricket grounds. A place of warm beer and invincible green suburbs. A place with dog lovers, pool fillers, old maids bicycling to holy communion through the morning mists.

S5: Inglismaale mõeldes mõtleme pigem rahulikule... rahulikule maale, kus on palju rohelist, juuakse õlut ja mängitakse kriketit. Inimesed sõidavad rattaga läbi hommikuse udu.

K3: Kui mõtleme Inglismaale, tuleb meil ilmselt silme ette mõni vaikne ja rahulik maakoht. Paik, kus kriketiväljakutele langevad pikad varjud. Paik, kus õlu on soe ja linnade ümber laiub oivaline roheline. Paik, kus elavad koerasõbrad, kus basseinitäide on alati vett täis ja kus vanatüdrukud sõidavad jalgrattaga läbi hommikuse udu armulauale.

Kuigi tõlkijad püüdsid edasi anda kõiki lähtetekstis sisalduvad fraase, siis “pool fillers” oli üks neist vähestest, mille kaks tõlkijat oma tekstist välja jätsid. Sellisel kujul on selle tähendust peaaegu et võimatu ka guugeldades või muu otsinguga tuvastada. Tõlkijad tegid selle kohta väga pikki otsinguid, ekraanisalvestistestki oli näha nende ahastus, kuidas keemiline basseinitäide mitte kuidagi konteksti ei mahtunud.² Lõpuks otsustati selliste valikute kasuks: *basseinipoisid* (K1); *kus basseinitäide on alati vett täis* (K3). Kõik tõlgid jätsid basseinitäide viitava osa välja.

Shakespeare'i tsitaati sisaldav lause kõlas tervikuna nii:

(2)

LT: When we hear God Save the Queen, do we think of this England, this royal throne of kings, this sceptered isle, earth of majesty, seat of Mars?

² Tegemist oli kõneleja keeleapsuga, fraasiks oli “pools fillers” ning fraas, tegelikult terve lause, pärineb John Majori 1993. aastal ajalehes The Guardian avaldatud artiklist (Kumar 2003: 227). Terve tsitaat kõlab nii: “Fifty years from now, Britain will still be the country of long shadows on county grounds, warm beer, invincible green suburbs, dog lovers and pools fillers and – as George Orwell said – “old maids cycling to Holy Communion through the morning mist” (*ibid.*). “Pools” viitab Inglismaal 1960.–1980. aastatel jalgpalli kihlvedude kupongidele, milles osalesid peamiselt korralikud tööliklassi esindajad.

Kõnealune tsitaat (näites 2 alla joonitud) esineb “Richard II-s” ning tõlgid on selle kokku võtnud fraasidega *kuningannatrooni peale; just Inglismaa peale; kuningannast ja tema troonist; kuninglik troon, tema majesteet*. Üks tõlk loobus selle edasiandmisest ja liikus järgmise fraasi juurde.

Tõlkijatele saadetud tekstis olid Shakespeare'i tsitaadid esitatud jutumärkide vahel. Lause (2) esines tõlkijate jaoks lühendatud tekstis kohe alguses. Kõik tõlkijad on püüdnud lause ära tõlkida, väiksema kogemusega tõlkijad on lähenenud sõnahaa-val ning toetunud peamiselt sõnastikule. Alustavad tõlkijad tegelesid selle lausega 1–3 minutit, kogenud tõlkija aga terve lausega nii 12 minutit, otsides “Richard II” juba olemasolevaid tõlkeid ning pühendades mitu minutit ka Inglismaa hümni täpse pealkirja sõnastamisele. Ka väikese kogemusega tõlkija K4 tuvastas algallika, kui guugeldas lause viimast fraasi “seat of Mars” ja leidis sealtkaudu ka “scepter'd isle”, ning tegi rohkelt otsinguid ja kohandas lauset korduvalt. Tõlgid aga pidid kõige sellega toime tulema nii 20 sekundiga ning on kogu lause üsna üksmeelselt kokku võtnud kui lihtsalt *Inglismaa*.

Kolmanda näitena võiks esitada tervet rida Briti sarju sisaldava lõigu:

(3)

LT: “It is “The Vicar of Dibley” compared to “Boys from the Blackstuff”.

It’s “The Archers” compared to “EastEnders” and “Coronation Street”.

S1: paus

S2: Me saame siin, ee.. rääkida kultuurilistest erinevustest.

S3: Kõik need erinevused on näha ka inglise telesarjades, näiteks.

S4: Tegemine on Archeritega, kui me võrdleme seda näiteks Coronation Streeti või East Enders sarjaga.

S5: See on kõik, mis võiks ühes külas ja linnas omavahel vastanduda, mis on meile ka telekast tuttav.

K1: See on “Dibley Vikaar” versus “Blackstuffi poistega”. See on “The Archers” versus “Eastenders” ja “Coronation Street”.

K2: See on kui võrrelda omavahel “The Vicar of Dibley” ja “Boys from the Blackstuff”. See on “The Archers” võrrelduna teostega “EastEnders” ja “Coronation Street”.

K3: See on nagu telesari “The Vicar of Dibley” (“Dibley vikaar”) võrreldes sarjaga “Boys from the Blackstuff” (“Asfaldipoisid”). See on nagu seriaal “The Archers” (“Archerite perekond”) võrreldes sarjadega “EastEnders” (“East Endi rahvas”) ja “Coronation Street” (“Coronationi tänav”).

K4: See on nagu võrrelda omavahel “Dibley vikaari” ja “Knight riderit”.

See on nagu võrrelda omavahel “Tuulepealset maad” ja “Vapraid ja ilusaid”.

Nagu näha, siis tõlgid ei jõudnud seriaale nimetada, kuna kogu tekstilõik kestis vaid 10 sekundit. Püüti leida mingi üldistus. Kõik tõlkijad lahendasid seriaalinimede lõigu erinevalt: K1 ja K2 jätsid kõik ingliskeelseks, K3 tõlkis nimed sulgudes ära ja K4 püüdis luua lugejale kodusema pildi, otsides Eestis ekraanil olnud sarju, mis annaksid edasi sama efekti ehk linna ja küla, luksusliku ja hubase vastandumist. Tõlkijatel erines nende lahenduste leidmiseks kulunud aeg meetodist tingitult üsna suurel määral: 1.30 minutit (K1), 2.10 minutit (K2), 12.23 minutit (K3), 9.05 minutit (K4). K3 ja K4 tegid otsinguid nii sarjade sisu kui ka Eestis ekraanile jõudmise kohta. Nende tegevus probleemi lahendamisel oli üsnagi sarnane, lõplahendused siiski erinevad.

Kultuuriliste nähtuste tõlkimise erinevus oli mõlema tõlkelaadi puhul üsnagi etteaimatav, kuid see esines suuremal määral, kui ootasime. Tõlkide lahendused olid väga erinevad ning nende pingutused kõneleja mõtet edasi anda olid põnevad jälgida. Ka alustavate tõlkijate sõnatasandil püsimine ei olnud ootamatu, on üsna mõistetav, et selline lähenemine on enne tõlkeõpinguid ja vähese tõlkekogemuse puhul tavaline.

3.2. Võõrsõnade ja vormiliselt sarnaste sõnade kasutamine

Võõrsõnade ja vormiliselt sarnaste sõnade kasutamist sihtkeeles võib käsitleda kui unikaalsete keelendite hüpoteesi (Tirkkonen-Condit 2002) ümberpööratuna. Hüpooteesi kohaselt esineb tõlgitud tekstides vähem selliseid keelendeid, millel puudub lähtekeeles vormiliselt sarnane vaste. See tähendab, et kui sihtkeeles on valida mitme sünonüümi vahel, kasutab tõlkija pigem vormiliselt lähtekeele sõnaga sarnanevat vastet. Psühholingvistikas ja ka tõlketeaduses on uuritud vormilt ja sisult sarnaste sugulassõnade kasutamist ning üldiselt on leitud, et sugulassõnu on lihtne ja kiire kasutada, kuna need asuvad mentaalses leksikonis lähestikku (Oster 2017).

Samadel alustel toimib ka otsetõlke strateegia: selleks et vabastada ruumi töömälus, paneb tõlkija keerulise või võõra sõna kirja sarnase sihtkeelse (kuid enamasti pigem sobimatu) sõnana ja tuleb selle juurde hiljem tagasi (Englund Dimitrova 2005: 232). Vormilist külge on suulise ja kirjaliku tõlke võrdluses uurinud Shlesinger ja Malkiel (2005), kes leidsid, et tõlgid kaldusid kasutama pigem sugulassõna, sest see on hõlpsam.

Siin uurimuses on näha, et tõlkide tekstides paljusid sõnu ei esinegi. Ka Barbara Dragsted ja Inge Hansen (2009) leidsid, et tõlkide tekstid olid vabamad kui tõlkijate omad. Dragstedi ja Hanseni järeldusi toetavad ka Adriano Ferraresi ja Maja Miličević (2017), leides et nende uurimuses kasutatud EPTIC korpuses olid tõlkijate tekstid fraseoloogilises mõttes konventsionaalsemad kui tõlkide tekstid.

Eeltoodu põhjal võib enne tulemuste analüüsi eeldada nii seda, et tõlgid kasutavad tõlkijatest rohkem võõrsõnu, kui ka seda, et nende tekstid jäävad lähtetekstist oluliselt kaugemale kui tõlkijate omad. Tõlkijate tööprotsessi salvestistest loodame aga leida märke strateegiast, mille järgi pannakse esimesena kirja võõrsõna, et see siis hiljem omasõnaks muuta.

Selliseid lahendusi võimaldavad sõnad ja neile antud vasted on toodud tabelites 2 ja 3.

On selgelt näha, et omasõnade kasutamine on kõige ulatuslikum K3 tekstis. Tõlkijad ja tõlgid süstemaatiliselt erinevaid gruppe ei moodusta. Seda võib selgitada monitooringumudeli³ toimimise abil: kuigi sugulassõnad asuvad mentaalsest leksikonis lähestikku ning nende kättesaamine on tõlkijale lihtne, siis monitooringu käigus valib tõlkija sageli mõne teise sõna (Oster 2017). Mida suurema kogemusega on tõlkija, seda rohkem kinnistatakse sugulassõnade pideva väljafiltreerimisega mitte-sugulassõnalisi vasteid (Oster 2017: 16).

Vaatleme kolme sõna tõlkimist lähemalt. Kõige suurem tõlkijate ühtsus on näha sõna “dragon” tõlkimisel, kusjuures tõlkija K1 hakkas esimese hooga kirjutama *draakon*, ent parandas selle juba poole peal *loheks*. Tõlgid on siin aga pigem *draakoni* valinud. Tõlkijatest on vaid K3 “reality” vasteks valinud *tegelikkusele* ning

³ Monitooring annab märku esmase, otsetõlkena kirja pandud teksti ebakõlast järgneva tekstiga ning selle funktsiooniks on käivitada tõlkija teadvustatud otsustusprotsess (Tirkkonen-Condit 2005: 407–408).

Tabel 2. Sarnased sõnad tõlkijate tekstides

| LT | K1 | K2 | K3 | K4 |
|----------------------|----------------------------|-------------------------------|------------------------------|------------------------------|
| <i>traditional</i> | <i>traditsioonilised</i> | <i>traditsiooniline</i> | <i>tüüpilised</i> | <i>traditsioonilised</i> |
| <i>real</i> | <i>reaalne</i> | <i>tõeline</i> | <i>päriselt eksisteerima</i> | <i>päriselt olemas olema</i> |
| <i>ideal</i> | <i>ideaal</i> | <i>ideaal</i> | <i>ideaal</i> | <i>ideaal</i> |
| <i>ideal</i> | <i>ideaal</i> | <i>ideaal</i> | <i>ideaalkuju</i> | <i>ideaal</i> |
| <i>fact</i> | <i>faktidel</i> | <i>fakte</i> | <i>tegelikkusel</i> | <i>fakte</i> |
| <i>dragon</i> | <i>lohe</i> | <i>lohe</i> | <i>lohe</i> | <i>lohe</i> |
| <i>complications</i> | <i>komplikatsioonideta</i> | <i>komplikatsioonideta</i> | <i>keerulisi asjaolusid</i> | <i>viperusteta</i> |
| <i>perfection</i> | <i>täiuslikkuse</i> | – | <i>täiust</i> | <i>täiuslikkuse</i> |
| <i>reality</i> | <i>reaalsus</i> | <i>reaalsust</i> | <i>tegelikkusele</i> | <i>reaalsuselt</i> |
| <i>religious</i> | <i>usklikel</i> | <i>religioosematel</i> | <i>usklikumad</i> | <i>usulähtedasematel</i> |
| <i>fetishize</i> | <i>fetišeerivad</i> | <i>fantaseerivad</i> | <i>kummardavad</i> | <i>idealiseerivad</i> |
| <i>urban world</i> | <i>linnaaailma</i> | <i>urbaniseerunud maailma</i> | <i>linnakeskkonna</i> | <i>linnaühiskonna</i> |
| <i>fact</i> | <i>faktidel</i> | <i>fakte</i> | <i>tegelikkusel</i> | <i>fakte</i> |

Tabel 3. Sarnased sõnad tõlkide tekstides

| LT | S1 | S2 | S3 | S4 | S5 |
|----------------------|-----------------------------------|--------------------------|-------------------------|--------------------------------|--------------------|
| <i>traditional</i> | – | <i>traditsioonilised</i> | <i>traditsiooniline</i> | – | <i>tavapärased</i> |
| <i>real</i> | – | <i>päris</i> | – | <i>päris</i> | <i>päris</i> |
| <i>ideal</i> | <i>ideaal</i> | <i>ideaal</i> | <i>ideaal</i> | – | <i>ideaal</i> |
| <i>ideal</i> | <i>ideaal</i> | <i>ideaal</i> | <i>ideaal</i> | <i>ideaal</i> | <i>ideaal</i> |
| <i>fact</i> | – | <i>faktoloogiline</i> | <i>faktilist</i> | – | – |
| <i>dragon</i> | <i>draakoni</i> | <i>draakoni</i> | <i>koletise</i> | <i>lohe</i> | <i>draakoni</i> |
| <i>complications</i> | <i>keeruliste isikuomadusteta</i> | <i>raskusi</i> | – | <i>– (üidini hea)</i> | – |
| <i>perfection</i> | <i>ideaalsest</i> | <i>täiuslikust</i> | <i>täiuslikkuse</i> | – | – |
| <i>reality</i> | <i>tegelikkust</i> | – | – | – | <i>reaalsus</i> |
| <i>religious</i> | <i>religioossemad</i> | <i>religioosematel</i> | – | – | <i>usklikumad</i> |
| <i>fetishize</i> | <i>mõtlemine</i> | <i>fetiš</i> | <i>fetiš</i> | – | <i>mõtlemine</i> |
| <i>urban world</i> | <i>linnaaailma</i> | <i>linnaelu</i> | <i>linnaaailma</i> | <i>linnastunud ühiskonnaga</i> | – |
| <i>fact</i> | – | – | <i>faktilist</i> | – | – |

tegi selle valiku kohese parandusena ehk kirjutas esmalt *reaalsus* ning seejärel tegi kohe terve lause ümber. Ka sõna “traditional” vaste erineb temal teistest, S1 ja S4 on selle üldse ära jätnud. Üsnagi vastupidiselt on lahendatud sõna “complications” tõlkimine, kus just tõlkijad jäid pigem vormiliselt sarnase vaste *komplikatatsioonideta* juurde: *komplikatatsioonideta* (K1 ja K2), *keerulisi asjaolusid* (K3), *viperusteta* (K4). Tõlkide valikud olid sellised: *keeruliste isikuomadusteta* (S1), *raskusi* (S2); teised tõlgid võtsid siin mitu lauset kokku ja seda mõistet ei esinenud üldse.

Mõnel juhtul valiti vormiliselt sarnane tõlkevariant ka lausetasandil, kui tõlkija alustas lause tõlkimist sõna-sõnalt, kuid muutis lõpuks teksti (vt ka tabel 6).

3.3. Asesõnade kasutamine

Asesõnad on huvitavad eeskätt tõlkide ja tõlkijate omavahelises võrdluses. Asesõnad on eesotsas ka suurtes kõne- ja kirjakeele korpustes, kuigi näiteks 15 miljoni sõnalise kirjakeele korpuse sõnavormide loendis on *see* alles 9. kohal, meie tõlkekorpus esikohal.

Meie tõlkekorpus on *me* (tabel 4) jaotunud kõige ühtlasemalt, esiteks seetõttu, et tegemist on suulise kõnega. Samuti on põhjuseks kõne teema ja stiil: kõneleja kutsus kaasa mõtlema ja rääkis kogu seltskonnaga (lähtetekstis esineb “we” 14 korda). Tõlkide jaoks oli loomulik seda ka oma tekstis edasi anda. Tõenäoliselt samal põhjusel kasutasid tõlgid asesõna *te* ja tõlkijad pigem *sa*, nt *Mis tuleb meelde, kui sa lamad ja mõtled Inglismaast?* (K1); *Mis teile meelde tuleb, kui te Inglismaa peale mõtlete?* (S3). *Ta* leiab tõlkijatel kasutust külast rääkides, tõlkidel aga Püha Jürist rääkides. Siin on tõlkidel asesõna kasutuses ilmselt ajavõitmisstrateegiana:

(4)

K1: Hea kangelane, kes tapab lohe ning on üdini hea ilma igasuguste komplikatsioonideta. Seepärast meile meeldibki Püha Jüri. Ei mingeid raskeid küsimusi, lihtsalt üleüldine hea värk.

S1: Ta on lihtsalt hea kangelane, kes tapab draakoni. Ta on hea ilma mingisuguste keeruliste iseloomuomadusteta. Ei ole mingisuguseid konkse ega küsimusi, kõik on lihtsalt hea ja tore.

Tabel 4. Asesõnade kasutamine individuaalselt

| Asesõna | S1 | S2 | S3 | S4 | S5 | K1 | K2 | K3 | K4 |
|-------------|----|----|----|----|----|----|----|----|----|
| <i>me</i> | 10 | 14 | 13 | 14 | 9 | 13 | 10 | 3 | 5 |
| <i>ma</i> | 0 | 2 | 2 | 0 | 2 | 5 | 5 | 2 | 2 |
| <i>te</i> | 3 | 3 | 2 | 0 | 4 | 0 | 0 | 0 | 0 |
| <i>ta</i> | 2 | 5 | 0 | 1 | 4 | 3 | 0 | 0 | 0 |
| <i>meie</i> | 11 | 0 | 2 | 0 | 3 | 1 | 0 | 0 | 0 |
| <i>sa</i> | 0 | 0 | 0 | 0 | 0 | 7 | 4 | 0 | 0 |
| Kokku | 26 | 24 | 19 | 15 | 22 | 29 | 19 | 5 | 7 |

Asjaolu, et suulised tõlgid kasutasid peaaegu alati isikuliste asesõnade mitmuse (tabel 4), tuleneb sellest, et nad teadsid, et kõne oli adresseeritud seltskonnale ning lisaks ei tehta sünkroontõlget kunagi ühele inimesele. Kirjalikele tõlkijatele oli küll öeldud,

et tekst on seltskondlikul sündmusel kasutamiseks, kuid see ei olnud tõlkijatel ilmselt meeles, mistõttu ingliskeelse sõna “you” vasteteks on eesti keeles nii *teie* kui ka *sina*. Seega pidi tõlkija tegema valiku, samas kui suulise tõlgi jaoks oli *teie*-vormi kasutamine iseenesestmõistetav.

Tõlkijate tekstides oli kõige sagedamini esinev sõna näitav asesõna *see*, tõlkidel esines *see* valdavalt harvemini ning vastupidiselt tõlkijatele ei kasutanud tõlgid eriti *see* teisi käändevorme. Kirjalikes tekstides esines rohkelt vorme *seda*, *selle* ja *sellest*.

Tabel 5. Asesõna *see* käändevormide kasutamine

| Sõna | S1 | S2 | S3 | S4 | S5 | K1 | K2 | K3 | K4 |
|----------------|----|----|----|----|----|----|----|----|----|
| <i>see</i> | 9 | 22 | 24 | 7 | 15 | 32 | 35 | 24 | 32 |
| <i>seda</i> | 0 | 0 | 0 | 0 | 0 | 9 | 4 | 8 | 8 |
| <i>selle</i> | 0 | 0 | 0 | 0 | 0 | 3 | 4 | 1 | 5 |
| <i>sellest</i> | 0 | 0 | 0 | 0 | 0 | 3 | 3 | 2 | 5 |

Meie korpuse piires oli isikuliste asesõnade kasutus osaliselt seotud suulise tõlke eripäraga. *See* kasutamise rohkuse üle tõlkijatel või vähesuse üle tõlkidel võib vaid oletusi teha, kuid tundub, et põhjuseks võib olla sõnapõhine lähemine kirjalikus tõlkes. Teema vajaks igatahes lähemat ja ulatuslikumat käsitlust, kuna asesõnu, ja funktsioonisõnu üldisemalt, peetakse heaks tõlkelise keele ja üldisemat ka kirjutaja stiili, meeleolu jms indikaatoriks ning neid esineb tekstides kõige enam.

3.4. Tõlkijate eneseparandused

Kirjalikus tõlkes võivad parandused anda aimu tõlkija mõtlemisprotsessist, ent samuti võib neid käsitleda osana tõlkijate probleemilahenduste ja otsustuste uurimisel.

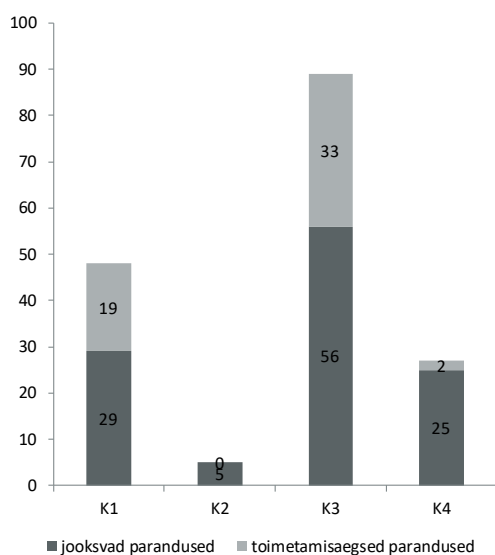
Ekraanisalvestise kasutamise esimene eesmärk siin töös oli tõlkijate eneseparanduste tuvastamine teksti kirjutamise ajal või järel. Meid huvitas eeskätt võrdlus tõlkidega: kui tõlkija vahetab tekstis mõne sõna välja, siis kas üks neist valikutest ühtib tõlkide valikutega? Kas tõlk teeb oma peas valiku ära, enne kui midagi välja ütleb? Või sarnanevad pigem tõlkijate esmased valikud ja tõlkide valikud? Kuna meie uurimismaterjali põhjal selliseid järeldusi teha ei saanud – peamiselt seetõttu, et saadud tekstid ei olnud sellisel võrreldavad –, siis põhineb siinne analüüs vaid tõlkijate tõlkimisprotsessil.

Parandusi tehti erinevalt ning nende arv jäi kirjalikel tõlkijatel 6 ja 88 vahele. Võtsime arvesse kõik parandused, välja arvatud ilmselged trükivead, st kui korri-geeriti mõnda tähte.

Parandusi esines nelja tüüpi ning jagunesid tõlkimisprotsessi etappidest tulenevalt kaheks:

1. jooksvad parandused
 - a. kohesed
 - b. kohese tagasiminekuga
 - c. hilise tagasiminekuga
2. toimetamisaegsed parandused

Jooksvad parandused tehti tõlkimise ajal. Kohene parandus tähendab seda, et tõlkija hakkab mõnda sõna kirjutama, kuid kustutab siis samas ja kirjutab uue sõna või muudab kohe tervet lause struktuuri. Kohene tagasimineku on ühe lause piires mõne sõna muutmine eespool. Hilise tagasimineku korral tõlgitakse näiteks juba mõnda teist lõiku, kui tõlkija liigub äkitselt eespool asuvat lauset parandama. Sellistest tagasiminekutest võib oletada, et keerulised kohad jäävad tõlkija töömällu lahendust ootama. Toimetamisaegsed parandused tehakse siis, kui tekst on juba tervenisti tõlgitud ning tõlkija hakkab seda uuesti üle lugema ja korrigeerima.



Joonis 3. Paranduste jaotus

Paranduste iseloom oli tõlkijatel erinev. Kõige rohkem parandusi tegi tekstis nii jooksvalt kui ka hilisema toimetamise käigus kõige suurema tõlkimiskogemusega tõlkija K3. Tema toimetamisprotsess kestis ligi kaks korda kauem kui teistel tõlkijatel. Ka Michael Carli ja Matthias Buch Kromanni (2010) tõlkimisprotsessi ja valmistõlget võrdlevas uurimuses kulutasid kogenud tõlkijad rohkem aega toimetamisele kui tudengid.

Tõlkijate tehtud parandused olid huvitavad pigem individuaalsel tasandil, üheks näiteks võiks olla kõige enam oma teksti korrigeerinud tõlkija mõttekäik, mille jooksul ta tegi ka otsinguid internetis (vt tabel 6). Näites teeb tõlkija K3 lauset mitu korda ümber, muutes nii üksikuid sõnu (*väljendama/peegeldama*) kui ka lauset terviklikult. Ta alustab lähtekeelsega vormiliselt sarnasest variandist (*Ja kui me*), korrigeerib seda siis pisut, eemaldades side- ja asesõnu, otsib paremaid sõnu (*pilti* → *kujutuspilti*) ning teeb lõpuks lause täiesti ümber.

Tabel 6. Näide tõlkija K3 parandustest

| Paranduse tüüp | K3 | LT: <i>And if we take that image, then shouldn't this be what our anthem should also reflect.</i> |
|----------------|------------|---|
| kohene | [kirjutab] | <i>Ja kui me</i> |
| kohene | [kustutab] | <i>Ja kui me</i> |
| kohene | [kirjutab] | <i>Kui vaatame seda pilti</i> |
| kohene | [kustutab] | <i>Kui vaatame seda pilti</i> |
| kohene | [kirjutab] | <i>Kas meie hümn ei peaks ka seda pilti väljendama</i> |
| toimet. | [lisab] | <i>kujutus</i> |
| toimet. | [lisab] | <i>peegeldama</i> |
| toimet. | [kustutab] | <i>väljendama</i> |
| toimet. | lõplik | <i>Kas meie hümn ei peaks ka peegeldama seda kujutluspilti</i> |

Uurimuses osalenud 4 tõlkija tõlkeprotsessis esines kohti, kus parandusi tehti üsna üksmeelselt. Näiteks mõtlesid kolm tõlkijat mitu korda ümber, kuidas sobiks tõlkida “sorry”; kõik tõlgid jätsid vabandamise osa välja:

(5)

LT: If I ask you to lie back and think of England, then what comes to mind?
Yeah, you thought I couldn't get away with that, right? I knew, I could get away with that one. Sorry.

K1: *vabandust* → *vabanda* → *vabandust*

K2: *vabanda* → *vabandust*

K4: *vabandust* → *vabandan* → *kahju küll*

K3: kirjutas kohe *vabandust* ning ei pöördunud selle juurde enam tagasi.

Kõnealune “sorry” esines pärast kõneleja tehtud nalja. Nagu näha, siis oli see raske koht nii suulistele kui ka kirjalikele tõlkijatele, kuigi erinevatel põhjustel. Selge on see, et kui sünkroontõlk ei saanud aru vabandusele eelnenud naljast, on raske selle sisu väga täpselt edasi anda, kuid samas saab ta ikkagi kõneleja hääletooni järgi aru, et tegemist on naljaga ning ei ole üldse raske oletada, miks kõneleja vabandas – tegi nalja, naeris (ilmselt koos publikuga) ja vabandas kuulajate ees, et sellise nalja tegi ja teemast kõrvale kaldus. See vabandus ei olnud väga oluline mõtteühik, seetõttu ei hakanudki ükski tõlk vabandama.

Kirjalikul tõlkijal oli aga väga keeruline aru saada, miks tekstis vabandatakse, sest ta ei kuulnud ju, kuidas esineja naeris. Tõlkijad olid siiski ühel meelel, et kui kirjalikus lähtetekstis on vabandus, siis peab see ka sihtkeeles kajastuma.

Kui vaadata parandusi keelelisest vaatenurgast ja järgides näiteks Brenda Malkieli (2009) tõlkijate eneseparanduste jaotust (grammatika, sõnavara, edasi-tagasi parandus, milles tõlkija kirjutab midagi, kustutab ära ja kirjutab siis sama uuesti), siis leidis neist kõiki, kusjuures suuremalt jaolt tehti konkreetseid sõnavara-parandusi (nt *muhe* → *hubane*), vähesel määral ka sõnajärjeparandusi (nt *kus inglased jutu järgi elavad* → *kus jutu järgi elavad inglased*) ning n-ö edasi-tagasi parandusi (*midagi, mida tahaksime omada* → [kustutamine] → *see* → [kustutamine] → *midagi, mida tahaksime omada*). Malkieli loetellu võiks lisada veel ka terviku muutmise, sest näiteks K3 muutis paljudes kohtades tervet lauset või fraasi (*Varjulised kriketiväljakud* → *Kriketiväljakutele langevad pikad varjud*).

Üksikuid näiteid esines vormiliselt sarnase sõna või otsetõlke kasutamise kohta. Näiteks tõlgib K4 “earth of majesty” esmalt *majesteetlikust maast* ning parandab end kohe, valides variandi *suursugusest maast*. Tirkkonen-Conditi (2002) unikaalsete üksuste teooria ei piirdu ainult sõnavaraga. Tõlkematerjal oli mitu juhtu, kus algul kirjutati lähtefraasiga sarnane lause, hiljem muudeti selle struktuuri. Näiteks fraasi “which has no fact or reality behind it” tõlgib K3 kui *mille taga pole* ning parandab kohese tagasimineku *mis ei põhine*.

Eneseparanduste kohta ei saa siin uurimuses osalenud nelja väga erineva profiiliga tõlkija põhjal midagi üldisemat öelda, sellisele väikesemahulisele uurimismaterjalile ootuspäraselt esines pigem palju üksikjuhte. Teatav subjektiivne üldpilt küll tekkis, kuid paranduste tegemine ja tõlkeprotsess tervikuna olid siiski täiesti erinevad, ka paranduste liigid erinesid. Teisalt tekitavad just need erinevused küsimusi, millest lähtuda uute uurimuste hüpoteesides.

4. Kokkuvõtteks

Suuline tõlge võrrelduna kirjaliku tõlkega oli siin uurimuses ja on ka üldjuhul napisõnalisem, selles esineb grammatilisi vigu ja sisulisi nihkeid. Kirjaliku tõlke eripäraks saab pidada just vastupidist – tõlkija võib lähteteksti kinni jääda. Uurimusest paistis välja, et kui tõlk püüab vaatamata arusaamisraskustele ikkagi kuulaja jaoks mingigi mõtestatud lause öelda, siis eriti vähema kogemusega tõlkija püüab vähemalt tekstis esitatud sõnu edasi anda.

On oluline rõhutada, et tõlgitav tekst oli algselt suuline, seetõttu ei olnud kirjalikud tõlkijad tavapärasel olukorras: lähtetekstiks ei olnud tavaline kirjalik tekst, vaid kirjutatud suuline tekst. Teisalt tuleb tõlkijal töös ette väga erinevaid tekste, nii et takistuseks ei saa seda kindlasti pidada. Võrreldes aga tõlkidega, siis tõlkija ei kuulnud esineja hääletooni, rõhuasetusi ja naerukohti ning ei näinud ürituse toimumiskohta, publikut jne. Sellest tulenevalt võis katsest osa võtnud kirjalikel tõlkijatel olla kohati raskem lähteteksti sisu mõista kui tõlkidel.

Kuigi kõik vaatluse all olnud aspektid ei andnud tulemusi ning mõned ei olnudki materjali iseloomust tulenevalt uuritavad, ilmnes tekstide ja tõlkeprotsessi analüüsist mitmeid edasisi uurimiskohti. Paljude uurimisküsimuste jaoks oleks vaja mahukamat korpust, kuid õpetamiskontekstis või muul eesmärgil individuaalsete nüansside uurimiseks piisab ka vähemast.

Keelelist variatiivsust käsitlesime üsna põgusalt, vaid sõna-sõne suhte vaatenurgast. Tõlkide ja tõlkijate tekstid selles osas märkimisväärselt ei erinenud. Kindlasti võiks edaspidi arvesse võtta sagedamini esinevate sõnade sisaldumist tõlgetes ning lause- ja sõnapikkusi.

Siinses uurimuses ei käsitletud me tekstide vastuvõttu, kuid mõeldes sellele, et ühe teksti suuline tõlge valmis 5 minutiga, kirjalik tõlge kolmel juhul umbkaudu tunniga, ühel juhul kahe tunniga, ja võttes veel arvesse uurijate subjektiivset arvamust, et kahe tunniga tehtud tõlge oli kõige meeldivam lugeda, siis tasuks teha lugejauuring, millised tõlketekstid meeldivad ja millised ajaks asja ära või kas mõni ei täida eesmärki üldse. Hüpoteesiks oleks, et tunniga tehtud tõlgete asemel sobiksid ka 5-minuti tõlked. Muidugi sõltub palju teksti eesmärgist ja sisust, terminoloogiliselt keerukat tehnilist teksti ei ole ilmselt mõtet suuliselt tõlkida. Lehelt tõlke kasutamist ja üldse tõlkimise suulise vormi lähemat uurimist soovitasid oma

uurimuse põhjal Dragsted ja Hansen (2009), kus suuline ja kirjalik tõlge ning lehelt tõlge erinesid suurel määral ajakulu poolest, kuid väga vähesel määral hindajate poolt antud punktide osas.

Kultuuriliste elementide tõlkimine üllatas meid selle poolest, et mõlemas tõlkelaadis oli lähenemine võrdlemisi äärmuslik ega vastanud ootustele: tõlgid kaugenesid tekstist täielikult, tõlkijad püsisid üsna teksti ligi (välja arvatud kõige suuremate kogemustega tõlkija). Paneb mõtlema, kas lugeja/toimetaja/tellija jääks suulisele tõlkele sarnaste lahendustega rahule ka kirjalikes tõlgetes, kui tõlkija keskenduks vaid lähteteksti peamisele ideele.

Tõlgid tõid tõlkimisprobleemina üksmeelselt ja ka detailselt välja kultuurilise tausta ning hindasid teksti pigem raskeks, tõlkijate arvates oli tekst pigem lihtne või keskmine. Probleemid toodi välja väga lühidalt ja need olid pigem konkreet- sed. Näiteks võis olla keeruline tõlkida mõnda fraasi, kohanime, seriaalinime või Shakespeare'i tsitaati. Siiski on tõlkimisprotsessist näha, et aktiivne mõttetöö ning erinevad otsingud esinesid palju rohkemates kohtades ja alati ei olnud lõplik lahendus kõige lugejasõbralikum. Jääb vastuseta, kas tõlkijad ei pidanud neid kohti siiski keeruliseks või nad olid suurema hulga probleemidest unustanud. Siin uurimuses olid tõlkide ja tõlkijate nimetatud kohad ka tõlkimisprotsessi salvestistest vaadates ilmselgelt keerulised, kuid huvitavad on sellised juhtumid varasemates retrospektiivset intervjuud kasutavates uurimustes, kus tõlk või tõlkija mainib probleemi esinemist, kuid tõlkimisprotsessi salvestust vaadates ei ole uurijale midagi näha (vt nt Englund Dimitrova, Tiselius 2014). Seega võimalusel tasub lisaks protsessi salvestamisele tõlkijaga ka vestelda, kas tõlkimisprotsessi taasesitusega või ilma.

Võõrsõnade ja vormiliselt sarnaste sõnade kasutamises ei ilmnenud tõlkijatel ja tõlkidel süstemaatilisi erinevusi. Kuna tõlgid kaugenesid lähtetekstist, siis esines nende tekstides vähem nii võõrsõnade kasutamist kui ka mingi fraasi väljajätmist. Tõlkijate osas eristus teistest suurima kogemusega tõlkija, kes ingliskeelse sõnaga vormiliselt sarnaseid sõnu peaaegu ei kasutanudki.

Asesõnade kasutamise poolest erinesid suuline ja kirjalik tõlge siin vaadeldud aspektidest ehk kõige konkreetsemalt. Isikuliste asesõnade valiku – tõlgid kasutasid pigem mitmust ja tõlkijad ainsust – otsustas erinev tõlkekontekst. Tõlgid kõnelesid seltskonnale, tõlkijad valisid lihtsalt ainsuse ja mitmuse vahel. Näitavat asesõna *see* kasutasid tõlkijad oluliselt rohkem, põhjusi võib otsida sõnakesksest lähenemisest. Et midagi täpsemat öelda, peaks sellesse teemasse põhjalikumalt süvenema.

Tõlkija eneseparanduste osas oli peamiseks ootuseks, et tõlkijad kasutavad otsetõlget tõlkestrateegiana ja muudavad teksti korrigeerides eestipärasemaks. Kuna eesti tõlkijate eneseparandusi pole varem uuritud, siis täpsemad eeldused puudusid. Tõlkijate käitumine paranduste osas oli täiesti erinev: üks tõlkija ei luge- nud valmisteksti üldse läbi, üks vaatas põgusalt ning kaks lugesid põhjalikumalt ja tegid ka parandusi. Paranduste iseloom oli erinev, korrigeeriti nii sõnavara kui ka lauseehitust. Võimalik, et lähemal vaatlusel leiaks andmetest mingi korrapära. Igal juhul annavad parandused aimu tõlkija mõttetegevusest ja neid saab kasutada muudegi tõlkimise tahkude uurimiseks.

Tõlkimisprotsessi uurimisel peaks kindlasti kasutama vähemalt kõiki kerge- mini kättesaadavaid protsessi andmete kogumise võimalusi (ekraanisalvestus, klaviatuuritegevuste salvestus, pilgujälgimine, intervjuud), kuna kognitiivsetele protsessidele on keeruline ligi pääseda. Pilgujälgimisuuringute kohta tõlketeaduses

annab hea ülevaate ja hulga edasisi uurimistemasid näiteks Kristian Tangsgaard Hvelplund (2017).

Nii tõlkide kui ka tõlkijate tööprotsessi põhjal võiks käsitleda teksti segmenteerimist. Üldiselt on varasemates empiirilistes uurimustes leitud, et kogenud tõlkijad töötlevad pikemaid segmente ning algajad pigem sõnu. Siinses uurimuses võisime siiski vaid oletada, et suurima kogemusega tõlkija luges teksti pikemalt ette, kuna pilguandmeid ei salvestatud. Aga tema tehtud otsingutest oli näha, et loetud oli terve lause, kuna otsing sisaldas kas pikemat fraasi või sellest ilmnes seos lauses hiljem esineva infoga. Segmentid pakusid kasulikku uurimismaterjali tõlkeabiprogrammide kontekstis, kus tekst on lauseteks või osalauseteks tükeldatud. Lisaks on leitud, et segmentide suurus on üks, mis eristab kirjutamist ja tõlkimist, näiteks esinevad tõlkimisel pikemad pausid lühemate üksuste (silbid, sõnad) ees ja kirjutamisel pikemate üksuste (laused, lõigud) ees (Immonen, Mäkisalo 2010).

Sugulassõnade kasutamise, sõnasõnalise tõlke strateegia ja monitooringu ühist uurimust võimaldaks hästi pilgujälgimise, klaviatuuritegevuste ja valmistehtude kombineeritud analüüs. Seda teemat on käsitletud mitte ainult tõlketeaduses, vaid ka psühholingvistikas, ning selle põhjalik analüüs pakuks kindlasti uusi teadmisi tõlkimise olemuse kohta.

Paljud varasemad tõlkimisprotsessi uurimused on võrrelnud kogenud ja algajaid tõlkijaid või algaja tõlkija teed kogenud tõlkijaks. Just kirjalike tõlkijate tööprotsessis nähtu on mitmes aspektis nende uurimustega kooskõlas, seega jääb küsimuseks – kas siin nähtu on üldistatav, kas siin uurimuses osalenud tõlkijate tegevus on seotud pigem nende tõlkekogemusega või isiksusega?

Nendele uurimisküsimustele peaks vastuseid otsima mahukast ja süstemaatilisel kogutud tõlkeprotsessikorpusest, mille andmestik peaks sisaldama artiklis loetletud tõlkimisprotsessi eri tahud: kahe tõlkelaadi paralleeltekstid, tõlkijate pilgu- ja klaviatuuritegevuste andmed, suuliste tõlkide audiosalvestistele lisaks silmaliikumise ning muud biomeetrilised andmed. Selline korpus võimaldaks läbi viia oluliselt põhjalikumaid uurimusi ning annaks huvitavaid ja kasutatavaid tulemusi nii tõlkidele-tõlkijatele, tõlketeadlastele kui ka õppejõududele.

Viidatud kirjandus

- Anthony, Lawrence 2014. AntConc. Tokyo: Weseda University. <http://www.laurenceanthony.net/> (15.3.2018).
- Bernardini, Silvia; Ferraresi, Adriano; Miličević, Maja 2016. From EPIC to EPTIC – Exploring simplification in interpreting and translation from an intermodal perspective. – *Target*, 28 (1), 61–86. <https://doi.org/10.1075/target.28.1.03ber>
- Carl, Michael; Buch-Kromann, Matthias 2010. Correlating translation product and translation process data of professional and student translators. – *Proceedings of the 14th Annual Conference of the European Association for Machine Translation*, Saint Raphael, France. <http://www.mt-archive.info/10/EAMT-2010-Carl.pdf> (15.3.2018).
- Dragsted, Barbara; Hansen, Inge 2009. Exploring translation and interpreting hybrids. The case of sight translation. – *Meta: Journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal*, 54 (3), 588–604.
- Englund Dimitrova, Birgitta 2005. *Expertise and Explicitation in the Translation Process*. John Benjamins Publishing. <https://doi.org/10.1075/btl.64>
- Englund Dimitrova, Birgitta; Tiselius, Elisabet 2014. Retrospection in interpreting and translation: Explaining the process? <http://hdl.handle.net/10045/43725> (30.9.2017).

- Ferraresi, Adriano; Miličević, Maja 2017. Phraseological patterns in interpreting and translation. Similar or different? – Gert De Sutter, Marie-Aude Lefer, Isabelle Delaere (Eds.), *Empirical Translation Studies: New Methodological and Theoretical Traditions*. De Gruyter, 157–182. <https://doi.org/10.1515/9783110459586-006>
- Gile, Daniel 2004. Translation research vs. interpreting research: Kinship, differences and prospects for partnership. – Christina Schäffner (Ed.), *Translation Research and Interpreting Research*. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters, 10–34.
- Gile, Daniel 2015. The contributions of cognitive psychology and psycholinguistics to conference interpreting. – Aline Ferreira, John W. Schwieter (Eds.), *Psycholinguistic and Cognitive Inquiries into Translation and Interpreting*. Benjamins Translation Library. John Benjamins Publishing Company, 41–64. <https://doi.org/10.1075/btl.115.03gil>
- Hvelplund, Kristian Tangsgaard 2017. Eye tracking in translation process research. – John W. Schwieter, Aline Ferreira (Eds.), *Handbook of Translation and Cognition*. Wiley-Blackwell, 248–264.
- Immonen, Sini; Mäkisalo, Jukka 2010. Pauses reflecting the processing of syntactic units in monolingual text production and translation. – *Hermes: Journal of Language and Communication Studies*, 44, 44–61.
- Korpala, Paweł 2016. Interpreting as a stressful activity: Physiological measures of stress in simultaneous interpreting. – *Poznan Studies in Contemporary Linguistics*, 52 (2), 297–316. <https://doi.org/10.1515/psicl-2016-0011>
- Kumar, Krishan 2003. *The Making of English National Identity*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511550058>
- Malkiel, Brenda 2009. From *Ántonia* to *My Ántonia*: Tracking self-corrections with *Translog*. – Susanne Göpferich, Arnt Lykke Jakobsen, Inger M. Mees (Eds.), *Behind the Mind. Methods, Models and Results in Translation Process Research*. Frederiksberg: Samfundslitteratur Press, 149–166.
- Oster, Katharina 2017. The influence of self-monitoring on the translation of cognates. – Silvia Hansen-Schirra et al. (Eds.), *Empirical Modelling of Translation and Interpreting*. Berlin: Language Science Press, 23–39.
- Pöchhacker, Franz 2011. Conference Interpreting. – Kirsten Malmkjær, Kevin Windle (Eds.), *The Oxford Handbook of Translation Studies*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199239306.013.0022>
- Puusepp, Margus 2013. *Suuline tõlge*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Raudvere, Uku; Uiboaed, Kristel 2017. *Analiüs EstNLTK-ga*. Tartu Ülikooli raamatukogu.
- Shlesinger, Miriam; Malkiel, Brenda 2005. Comparing modalities: Cognates as a case in point. – *Across Languages and Cultures*, 6 (2), 173–193. <https://doi.org/10.1556/Acr.6.2005.2.2>
- Tirkkonen-Condit, Sonja 2002. Translationese – a myth or an empirical fact? A study into the linguistic identifiability of translated language. – *Target*, 14 (2), 207–220. <https://doi.org/10.1075/target.14.2.02tir>
- Tirkkonen-Condit, Sonja 2005. The Monitor Model revisited: Evidence from process research. – *Meta: Journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal*, 50 (2), 405–414.

Marju Taukar (Tallinna Ülikool) on lingvistika doktorant ning uurimuse läbiviimise ajal ka TLÜ kirjaliku tõlke lektor. Tema doktoritöö käsitleb tõkelist eesti keelt, lisaks tegeleb ta tõlkimisprotsessi uurimisega.

Narva mnt 29, 10120 Tallinn, Estonia
taukar@tlu.ee

Reeli Pärn (Tallinna Ülikool) on suulise tõlke õpetaja ning tegeleb ka ise aktiivselt suulise tõlkega. Narva mnt 29, 10120 Tallinn, Estonia
reeli.parn@tlu.ee

SOME TOPICS IN TRANSLATION AND INTERPRETING RESEARCH

**Marju Taukar, Reeli Pärn, Anna Kaplina,
Marianne Ots, Gristel Pihlakas**

Tallinn University

The article describes some findings of a pilot study in the field of translation and interpreting studies. 4 translators and 5 interpreters translated the same source text from English into Estonian. Their translation process was recorded either as an audio recording (for interpreters) or screen recording (for translators) and all texts were collected. As interpreting research is so far basically missing in Estonia and translation process research is also in the beginning stages, the study is to a large extent exploratory and tentative. We looked into the use of pronouns, of which only demonstrative pronouns showed a difference in usage that could not be explained by the nature of the task. We also analysed whether there was any use of literal translation as a strategy, also to understand how the translator's and interpreter's mind works to find solutions for certain translation problems. The translation of cultural items being the most difficult part in the translation task used, we studied the problem-solving strategies and decisions translators and interpreters made. The translation process data was most intensively used to study self-corrections in the translator's work process. This revealed some interesting patterns in the translator's working habits, which could definitely be elaborated and researched further.

All in all, we find that it makes a lot of sense to study these two areas of translation together and the best way to encourage it would be compiling a proper (long-term) corpus of product and process data. The advances in such research would be most appreciated in the didactic environment but it would also be an important addition to translation studies and translation tools development.

Keywords: translation of applied texts, simultaneous translation, written translation, translation process, demonstrative pronouns, cultural items, self-repair, Estonian

Anna Kaplina on Tallinna Ülikooli suulise tõlke magister.

Narva mnt 29, 10120 Tallinn, Estonia

annakaplina@hotmail.com

Marianne Ots (Tallinna Ülikool) on kirjaliku tõlke magistrant.

Narva mnt 29, 10120 Tallinn, Estonia

marianne.ots@gmail.com

Gristel Pihlakas (Tallinna Ülikool) on kirjaliku tõlke magistrant.

Narva mnt 29, 10120 Tallinn, Estonia

gristelpihlakas@gmail.com